SPRACHKONTAKTE IN ZENTRALEUROPA. Ed. Andrzej Kątny. Sprach- und Kulturkontakte in Europas Mitte. Studien zur Slawistik und Germanistik. 1. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH 2012. 186 s. ISSN 2192-7170, ISBN 978-3-631-62409-8.

Zborník s názvom *Jazykové kontakty v strednej Európe* je prvou publikáciou zo série *Jazykové a kultúrne kontakty v strednej Európe. Štúdie zo slavistiky a germanistiky*, ktorej vznik iniciovali germanista Andrzej Kątny (Gdansk) a slavista Stefan Michael Newerkla (Viedeň). Ako v predslove k zborníku píše A. Kątny, nová vydavateľská séria má byť tematicky zameraná na „jazykové a kultúrne kontakty v synchronnej a diachrónnej perspektíve“, pričom v centre vedeckého záujmu budú „oblasti kontaktov medzi germánskou a slovanskou sférou“ a „viacjazyčnosťou ovplyvnená jazyková a kultúrna divergencia, resp. konvergencia z euro-lingvistikého hľadiska“ (s. 9).

Zborník obsahuje 11 príspevkov. Úvodné dve štúdie sú venované výrazom cudzieho (neslovanského) pôvodu v dvoch zväzkoch lexikálno-slovotvornej série *Slovanského jazykového atlasu* (SJA), vydaných poľskou národnou komisiou SJA. – Témou príspevku Janusza Siatkowského (Varšava) je takáto lexika v 8. zväzku SJA (*Povolania a spoločenský život*). Podľa autorových údajov možno v uvedenom zväzku identifikovať okolo 800 výrazov cudzej proveniencie, ktoré sú utvorené na základe cca 300 prevzatých koreňov. Najpočetnejšie sú výrazy nemeckého pôvodu (cca 300 lexém od 100 nemeckých slovných koreňov), ktoré J. Siatkowski klasifikuje do viacerých skupín z lingvogeografického hľadiska; intenzitu nemeckého vplyvu v príslušnej lexikálno-tematickej skupine názorne ilustruje aj mapa, na ktorej sa uvádza počet prevzatých nemeckých koreňov v skúmaných lokalitách tvoriacich bodovú sieť SJA (s. 14). Analogicky autor bilancuje aj turecké, grécke, maďarské, talianske (všade s mapami uvedeného typu), latinské a ďalšie jazykové vplyvy (okrem rumunčiny iba sporadické). – Podobnej problematike je venovaná aj nasledujúca štúdia, v ktorej J. Siatkowski spolu s Dorotou Krystynou Rembiszewskou (Varšava) analyzuje cudzojazyčné prevzatia v 9. zväzku SJA (*Človek*). V porovnaní s 8. zväzkom SJA je počet výrazov cudzej proveniencie nižší (cca 380 lexém odvodených od 250 prevzatých koreňov); často ide o výrazy s menším územným rozšírením, s čím azda súvisí aj ich väčšia genetická rôznorodosť: okrem prevzatí z neslovanských jazykov zastúpených v 8. zväzku SJA tu možno identifikovať aj lexémy francúzskeho, friulského, albánskeho, litovského, protobulharského, turkického, tatárskeho a karelsko-finského pôvodu. Inojazyčné vplyvy v analyzovanom materiálovom korpuse hodnotia autori ako „prekvapujúco početné“ (s. 50) vzhľadom na tematiku príslušného zväzku SJA; k takémuto záveru ich zrejme viedla okolnosť, že napr. pri názvoch častí ľudského tela či pri pomenovaniach zmyslových a psychických funkcií si len ťažko možno predstaviť preberanie akýchsi „nových reálií“ aj s príslušnými cudzími názvami a pod. Pre časť prípadov tohto druhu autori nachádzajú presvedčivé východisko v kulinárskej sfére (napr. označenia žalúdka či pečene mohli byť prevzaté ako názvy jedál pripravovaných z príslušných zvieracích orgánov a druhotne prenesené aj na orgány ľudského tela; porov. aj slovenské *pečeň*, z významového hľadiska „čo je pečené; pečené mäso“ > „orgán zvieracieho tela [využívaný na prípravu jedla pečením]“ > „orgán v tele človeka“), prevzatia názvov pre fúzy či vrkoč mohli byť zasa motivované dobovými módnymi vplyvmi a pod.

Nasleduje skupina príspevkov, ktorých autori sa zaoberajú rôznymi aspektmi nemecko-slovanských jazykových kontaktov. – Marina Höfinghoff (Viedeň) si všíma nemecké pre-

vzatia v ukrajinskej terminológii prírodných vied (chémia, mineralógia) v období od polovice 19. storočia, keď sa „prvýkrát v dejinách [ukrajinského] jazyka stala aktuálnou tvorba terminológie na základe národného jazyka“ (s. 58), až do začiatku 20. storočia. Príslušné termíny vznikali najmä v Haliči, ktorá zohrala významnú úlohu pri konštituovaní moderného spisovného ukrajinského jazyka aj vzhľadom na fakt, že bola v tom čase súčasťou Rakúska, kde na používanie ukrajinčiny existovali priaznivejšie podmienky ako v Rusku (v tejto krajine bolo o. i. v období r. 1876 – 1905 zakázané vydávať knihy v ukrajinčine); autorka takisto sleduje ďalší vývin skúmaných výrazov v novšom ukrajinskom jazyku. – Autorská dvojica Andrzej Kątny (Gdansk) a Anna Zawada (Białystok) prináša prehľadový príspevok venovaný nemeckým prevzatiam v ruštine. Po základných informáciách o dejinách nemecko-jazykových kontaktov nasledujú súpisy prevzatí z novej hornej nemčiny vo vybraných tematických skupinách ruskej slovnej zásoby (každodenný život; kultúra a umenie; oddych, šport; gastronómia; zovňajšok človeka, oblečenie; prírodné vedy [na ilustráciu sa uvádza len lexika začínajúca sa na písmená *a – d*]), ako aj syntetizujúca charakteristika ich morfolologickej (genus prevzatých substantív) a sémantickej adaptácie v ruštine. V závere príspevku autori vyslovujú zaujímavé želanie: „... existuje už mnoho podrobných štúdií z oblasti nemeckých prevzatí vo viacerých slovanských jazykoch aj príslušných slovníkov; bolo by načas vypracovať slovník pre 5 – 6 jazykov, usporiadaný podľa tematických ohruhov“ (s. 89). – Na špecifický aspekt rusko-nemeckých kontaktov sa zamerali Jolanta Mędelska a Marek Cieszkowski (obidvaja Bydgoszcz). Ich štúdia prináša prehľadné dejiny nemeckej komunity v Rusku, resp. v Sovietskom zväze (ďalej ZSSR) do r. 1941, pričom autori informujú aj o problematike tamjších škôl s nemeckým vyučovacím jazykom, nemeckej tlače a pod. Zvláštnu pozornosť venujú obdobiu medzi dvoma svetovými vojnami, keď práve Nemci boli najpočetnejšou sovietskou národnostnou menšinou (t. j. komunitou, ktorej materská krajina sa nachádzala mimo územia ZSSR); v polovici 20. rokov 20. storočia sa k nemeckému etniku hlásilo 1,238 miliónov osôb (porov. s. 93), v r. 1923 – 1941 existovala dokonca samostatná Autonómna sovietska socialistická republika povolžských Nemcov. Autori sa zamýšľajú nad osobitosťami „tzv. sovietskej variety moderného nemeckého jazyka“ (s. 91), pričom im ako typologická paralela slúži varieta poľštiny používaná príslušníkmi poľskej komunity v bývalom ZSSR. Vlastné jadro ich príspevku tvorí rozbor tzv. soviетizmov v rusko-nemeckom slovníku Alexeja F. Nesslera z r. 1934, určenom pre sovietskych Nemcov; analyzovaný korpus obsahuje aj výrazy nedoložené vo výkladových slovníkoch nemčiny vydávaných v Nemecku (napr. sovietske nem. *Agitationsbrigade*, *Werbebrigade* ako ekvivalenty rus. *agitbrigada* „neveľký putovný smeček“ kolektív realizujúci predstavenia na aktuálne politické témy“ a pod.). V závere štúdie autori hodnotia jazyk ruských či sovietskych Nemcov ako „jeden z významných regionálnych variantov súčasnej nemčiny“, ktorého dôkladný výskum a opis o. i. „ukáže v novom svetle jazyk bývalej Nemeckej demokratickej republiky“ (s. 106 – 107). – Voľný blok germanisticky zameraných príspevkov uzatvára štúdia Marty Turskej (Gdansk), ktorá v širšom kulturologickom kontexte analyzuje výrazy cudzieho pôvodu v nemeckej lexike z oblasti gastronómie (prevzatia z rôznych jazykov, ako aj pomenovania odvodené od mien historických postáv a od zemepisných názvov).

Nasledujú dva príspevky venované problematike kašubského jazyka. – Jerzy Treder (Gdansk) prispel do recenzovaného zborníka štúdiou rozhľadového, ba až encyklopedického typu o Kašuboch a kašubčine. Autor prináša množstvo údajov o geografickej a demografickej

charakteristike kašubskej oblasti, o jej dejinách a kultúre; zvláštnu pozornosť venuje jazykovým osobitostiam kašubských nárečí (na pozadí praslovanských východísk príslušných fenoménov i v konfrontácii so stavom v poľštine). Pre slovenského čitateľa môžu byť obzvlášť zaujímavé aktuálne informácie o jazykovej situácii v kašubskom regióne: Podľa autorových údajov tu žije asi 1,5 milióna obyvateľov, z ktorých Kašubovia tvoria približne tretinu (na vidieku ich podiel dosahuje až 90 %, v mestských centrách a na periférii kašubskej oblasti len cca 15 %). Kašubovia sú väčšinou bilingvisti; po kašubsky bežne hovoria najmä starší ľudia, ženy v domácnosti a roľníci, zatiaľ čo mladá generácia „má tendenciu vyhýbať sa kašubčine“ (s. 134) a používať poľštinu nielen v oficiálnych situáciách. Po spoločensko-politických zmenách v Poľsku na prelome 80. a 90. rokov minulého storočia sa vytvorili podmienky na rozšírenie sfér fungovania kašubského jazyka: kašubčina sa môže od r. 1991 vyučovať ako fakultatívny predmet na školách všetkých stupňov, v r. 2005 získala štatút regionálneho jazyka (v zmysle Európskej charty regionálnych a menšinových jazykov), začína sa používať v liturgickej praxi, častejšie sa objavuje v elektronických médiách (vrátane internetu), rozvíja sa vydateľská činnosť v kašubskom jazyku a pod.; v súvislosti s tým sa stáva osobitne aktuálnou aj otázka jeho štandardizácie. Podľa autora nie je tento proces jednoduchý vzhľadom na rôznorodosť kašubských nárečí; hoci umelecká literatúra písaná po kašubsky existuje už od polovice 19. storočia, slovníky spisovného jazyka sú zatiaľ nepočetné (po dvoch prekladových slovníkoch [jeden iba poľsko-kašubský, druhý aj s kašubsko-poľskou časťou] vyšiel v r. 2005 i *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny* od Eugeniusza Gółbka, obsahujúci podľa vydateľskej anotácie „kilkanaście tysięcy“ hesiel), neexistuje ucelená gramatika kašubčiny ani učebnice určené pre zahraničných záujemcov o tento jazyk. – Otázkam nemecko-kašubských jazykových kontaktov je venovaný príspevok Piotra Bartelika (Ślupsk), ktorý si všíma morfológické osobitosti adaptácie nemec-kých podstatných mien a slovies v kašubčine, ako aj kašubské konštrukcie so slovesami *miec* „mať“, *bëc* „byť“ a *dostac* „dostať“ na pozadí analogických konštrukcií v nemčine a poľštine.

Naznačený široký tematický záber zborníka zaujímavo dokresľuje aj štúdia Aleksandry Twardowskej (Toruń) o prezývkach sarajevských Židov v období r. 1910 – 1941. Príslušníci tejto komunity, patriaci k tzv. sefardským Židom, sa usadili v Sarajeve už v 16. storočí (po vyhnaní zo Španielska), dlho však žili v izolácii a do kontaktu s miestnym obyvateľstvom vstúpili až koncom 19. storočia (porov. s. 157); autorka klasifikuje analyzovaný jazykový materiál z hľadiska sémantickej motivácie a zohľadňuje aj jeho etymológiu, identifikujúc prezývky hebrejského, židovskošpanielskeho, románskeho, tureckého i slovanského pôvodu.

Autorom dvoch záverečných štúdií je Gilles Quentel (Gdansk). – Prvá z nich je venovaná problému etymologicky nejasných výrazov v dánčine (sčasti nachádzajúcich paralely v ďalších severogermánskych jazykoch), ktoré nemožno uspokojivo etymologizovať ani v germanistickom, ani v širšom indoeuropeistickom kontexte; podľa autora nie je vylúčené, že ide o slová substrátového pôvodu, t. j. o lexiku, ktorú novšie germánske obyvateľstvo príslušných oblastí severnej Európy prevzalo od tamojšej predindoeurópskej populácie. – Problematika substrátu rezonuje aj v Quentelovej druhej štúdii, ktorej témou sú lexikálne zhody medzi germánskymi a kontinentálnymi keltskými jazykmi. Časť z nich predstavujú prevzatia medzi obidvoma jazykovými rodinami (najmä z keltských do germánskych jazykov,

menej v opačnom smere), časť z nich možno interpretovať ako spoločné keltsko-germánske inovácie na základe známeho inventára indoeurópskych koreňov. Zvláštnu skupinu tvoria keltsko-germánske izoglosy, ktoré nenachádzajú paralely v ďalších indoeurópskych jazykoch: môže ísť o výrazy, ktoré ešte len čakajú na adekvátnu etymologickú interpretáciu v indoeuropeistickom kontexte, podľa autora je však reálne vidieť v nich aj lexiku substrátového pôvodu, prevzatú od predindoeurópskeho obyvateľstva oblasti dnešného severozápadného Nemecka, Belgicka a Holandska (tzv. severozápadný blok, nem. *Nordwestblock*).

Ako azda vyplýva aj z našej informácie, recenzovaný zborník prináša hodnotné príspevky, ktoré názorne ilustrujú mnohoaspektovosť fenoménu jazykových i kultúrnych kontaktov v regióne strednej Európy (i širšie). Zároveň si dovoľujeme vysloviť presvedčenie, že nová edičná séria, vychádzajúca v renomovanom vydavateľstve odbornej literatúry, ďalej prehĺbi vedecký záujem o uvedenú problematiku a prinesie mnoho nových poznatkov z tejto oblasti.

Lubor Králik

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Bratislava